

LŐRINCZ GÁBOR

Selye János Egyetem, Komárom

lorinczg@ujs.sk

NYELVI TÉVHITEK MEGJELENÉSE KÜLÖNBÖZŐ TANKÖNYVVARIÁNSOKBAN¹

1. Bevezetés

Dolgozatomban a nyelvi tévhitek, nyelvi ideológiák megjelenését vizsgálom különböző szlovákiai magyar nyelvtankönyvekben, velük összefüggésben pedig kitérek a romániai, kárpátaljai és a magyarországi tankönyvek néhány idevonatkozó anyagrészére is. Ezeknek a jelenségeknek a tankönyvi vizsgálata azért nagyon fontos, mert egyrészt az anyanyelvoktatásnak kiemelkedő szerepe van abban, hogy milyen lesz a felnövekvő generációk nyelvről, nyelvváltozatokról, nyelvhasználatról kialakított képe (vö. Simon–Misad 2009; Domonkosi 2016; Ludányi 2018), másrészt pedig azért, mert a nyelvi mítoszok és tévhitek terjesztésében – sajnos – viszonylag fontos szerep jut a – magyar és nem magyar szakos – tanároknak is. A nyelvi mítoszok sok esetben az anyaországi beszélőközösség szempontjából is előnytelenek, károsak, a kisebbségi nyelvhasználók körében pedig egyenesen romboló hatásúak lehetnek, hiszen a nyelvhasználatukat jellemző kettős-, illetve – a kontaktushatás természetes következményeként megjelenő – kétnyelvűséget a legtöbb esetben nyelvi vétségként, hibaként értékelik: „A tankönyvnek adekvát módon kellene figyelembe vennie azt a tényt, hogy a szlovákiai (és természetesen a romániai, szerbiai stb. – az én megjegyzésem: L. G.) magyar nyelvhasználat bizonyos pontokon eltér a magyarországitól, s arra kellene törekednie, hogy a tanulók tudatosan, a helyzetnek megfelelően tudják használni a különböző nyelvváltozatokat. Elsődleges feladata a fentiekből következően éppen ezért adekvát nyelvi kompetenciák fejlesztése, nem pedig a különféle nyelvi ideológiák és nyelvhelyességi babonák terjesztése” (Simon 2014: 10).

2. Elméleti alapvetés

Kiindulásképpen tisztáznunk kell a nyelvi tévhitek mibenlétét: „[A] nyelvi mítoszoknak és a nyelvi babonáknak van egy közös jellemzőjük: olyan nyelvvél, ill. nyelvhasználat-tal kapcsolatos vélekedésekről van szó, amelyek többé-kevésbé hamisak, nem vagy nem

¹ A tanulmány a Visegrad Scholarship Program anyagi támogatásával készült az #52010823 számú szerződés keretében / This paper was written within the confines in Visegrad Scholarship Program, Project n.: #52010823.

teljesen felelnek meg a valóságnak. Ezért hasznos lenne, ha az egész jelenségcsoportnak közös neve is volna. Erre alkalmasnak látszik a [...] *nyelvi tévhit*, ill. szinonimája, a *nyelvi hiedelem*” (Lanstyák 2007a: 159).

			elterjedt	általános
Nyelvi tévhit	nyelvi mítosz	nyelvi mítosz (szűkebb értelemben)	+	+
		Nyelvhelyességi babona (nyelvhasználati mítosz)	+	–
	nyelvi babona	nyelvművelői babona	–	–

1. ábra: A nyelvi tévhitek tárgykörébe tartozó jelenségek egymáshoz való viszonya (Lanstyák 2005: 62)

A nyelvi tévhitek kapcsán nem kerülhető meg a nyelvi ideológiák (vagy nyelvideológiák) kérdésköre sem: „A nyelvideológiák kultúrafüggő fogalmak, amelyeket a résztvevők és megfigyelők visznek bele a nyelvbe, gondolatok arról, hogy mire jó a nyelv, mit jeleznek az egyes nyelvi formák azokról az emberekről, akik ezeket használják, illetve egyáltalában miért vannak nyelvi különbségek. Mind az egyszerű embereknek, mind a társadalomtudósoknak – nyelvészeknek, szociológusoknak, antropológusoknak – vannak nyelvideológiák” (Gal 2002: 197², idézi Laihonon 2009: 281). A kérdéssel kapcsolatban Lanstyák István is hasonlóképpen fogalmaz: a nyelvi ideológiák a nyelvvel mint jelrendszerrel, annak elemeivel, működésével, változásaival, a nyelvhasználat szabályaival, a szóbeli kommunikációval, a beszélők verbális magatartásával, a nyelvek és nyelvváltozatok kapcsolatával és kölcsönhatásával, a nyelv, egyén, társadalom viszonyával, a kisebbségi és a többségi csoportok nyelvi helyzetével, nyelvpolitikai vonatkozásaival, a fordítás lehetőségeivel stb. kapcsolatos gondolatrendszerek (vö. Lanstyák 2017).

Nézzük meg a továbbiakban, hogy a nyelvi tévhitek hogyan kapcsolódnak a nyelvi ideológiákhoz: „[A] nyelvi ideológiák szorosan összefüggnek a nyelvi mítoszokkal és babonákkal, sőt a tágabb értelemben vett nyelvi ideológiák és a nyelvi mítoszok között nem is lehet határozott különbséget tenni. Amennyiben a »nyelvi ideológiákat« [...] szűkebben értelmezzük, a különbség a »nyelvi mítoszok« és a »nyelvi ideológiák« közt többek között az, hogy a [...] »nyelvi ideológiák« a »nyelvi mítoszokhoz« képest nagyobb fokú tudatosságot, kifejtettséget, sőt sok esetben intézményesültséget asszociálnak; a nyelvi vélekedések racionális oldalát hangsúlyozzák a mítoszokban

2 A fordítás Laihontól származik, az idézet eredetiben: „LINGUISTIC IDEOLOGIES” are the culturally specific notions which participants and observers bring to language, the ideas they have about what language is good for, what linguistic differences mean about the speakers who use them, why there are linguistic differences at all. Both ordinary people and social scientists – linguists, sociologists, anthropologists – hold language ideologies.

erőteljesebb irracionálissal szemben, ugyanakkor emezektől eltérően nem implikálják a hamisság fogalmát” (Lanstyák 2009: 28–29).

Vagyis: míg a *sztereotípiá*, *babona*, *mítosz* és *tévhit* kifejezések mindegyikéhez többé-kevésbé negatív asszociációk társulnak – mivel magukban foglalják annak a lehetőségét, hogy téves gondolatokra épülnek –, addig a *nyelvi ideológiák*hoz nem kapcsolódik sem pozitív, sem negatív értékítélet (vö. Szabó 2015: 335).

A nyelvi tévhitek nemcsak a nyelvi ideológiákkal, hanem a nyelvi filozófiákkal is szorosan összefüggnek: „A nyelvi filozófiák a nyelvvel, a nyelv lényegi tulajdonságaival, a nyelvi rendszerrel stb. kapcsolatos filozófiai elgondolások, melyek a filozófia világán túl is közkeletűek, és szélesebb társadalmi rétegek nyelvről való gondolkodását befolyásolják, ill. különféle nyelvi mítoszokban és babonákban öltönek testet. Ezek a nyelvi ideológiákhoz hasonló szerepet töltenek be: szintén a nyelvvel és a nyelvhasználattal kapcsolatos tények magyarázatára és igazolására szolgálnak” (Lanstyák 2011: 19).

3. A tankönyvi anyagok vizsgálata

A szlovákiai magyar anyanyelvtankönyvek közül vegyük szemügyre először az alapiskola 8. osztályában használatosát (Bolgár – Bukorné Danis 2011), amelyben az alábbiakat olvassuk:

Nyelvhelyesség

A mindennapi kommunikációban gyakran hallunk ilyen mondatokat:

Évi elkésett ugyan az óráról, de viszont a dolgozatot még megírta.

Krisztina meghívta Laciékat, de viszont Emmáról elfeledkezett.

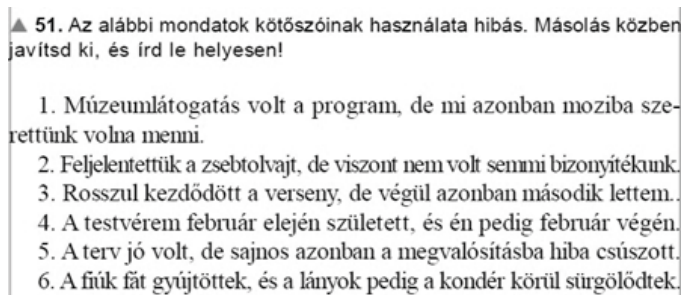
2. ábra: A *de viszont* kötőszó a Bolgár–Bukorné-féle 8. osztályos tankönyvben

A képen látható feladat egyértelművé teszi, hogy a tankönyv nyelvművelői szemléletű. A nyelvhelyesség kérdésével kapcsolatban Lanstyák István (2010: 118) a következőképpen fogalmaz: „A létező magyar nyelvművelés nyelvhelyesség-fogalma azon a felfogáson alapul, hogy »a« nyelvben, ill. annak különféle változataiban léteznek olyan nyelvi formák (szavak, szókapcsolatok, nyelvtani szerkezetek, szórendi megoldások, nyelvtani és hangtani szabályok, hangszínárnyalatok stb.), amelyek eredendően, a használat kontextusától függetlenül jobbakké vagy rosszabbakké másoknál”. A tanulmány szerzője arra is utal, hogy e mögött a jelenség mögött a nyelvi homogenizmus, platonizmus és standardizmus ideológiájának hármassága áll: az első értelmében a nyelvi sokszínűség, a nyelvváltozatok sokfélesége negatív jelenség; a második szerint a nyelvnek van egy a beszédhelyzettől, beszélőktől független ideális változata, vagyis egy-egy nyelvi elem, megnyilatkozás „helyességét” nem az határozza meg, hogy kik és hányan használják, hanem az, hogy megfelel-e a (nem létező) nyelvi eszményképnek; a harmadik szerint pedig a sztenderd

nyelvváltozat kiemelkedő fontosságú, magasabb rendű a többi változatnál, a társadalmi előrehaladás biztosítója stb. (vö. Lanstyák 2017).

Mivel a tárgyalt jelenség konkrét nyelvhasználati tényre vonatkozik, ezért nyelvi babonának kell tekintenünk: „Az egyes konkrét nyelvhasználati babonák sokszor nyelvi mítoszokban, vagyis általános érvényű hiedelmekben gyökereznek [...]: így például a *de viszont* kötőszóhalmozás helytelenítése abban a nyelvi mítoszban, mely szerint az azonos funkciók ismétlődése felesleges és kerülendő a nyelvhasználatban; a kötőszóval való mondatkezdés tiltása pedig abban a hiedelemben, mely szerint az explicit, teljes mondatokból felépülő, egyes írásbeli szövegtípusokra jellemző közlésformák felsőbbrendűek, jobbak az élőbeszédre jellemző közlésformáknál” (Domonkosi 2007: 141).

A *de viszont* (és egyéb halmozott kötőszók) használatát egy feladat keretében a kárpát-aljai 9. osztályos tankönyv (Perdukné Lator – Braun 2009) is helyteleníti:

3. ábra: A *de viszont* kötőszó helytelenítése a Perdukné Lator – Braun-féle 9. osztályos tankönyvben

A fentieket cáfolandó érdemes tudatosítani, hogy a *de viszont* alakulatot a Magyar történeti szövegtár (MTSz., Sass 2017) adatai szerint többek között Baróti Szabó Dávid, Versegly Ferenc, Kazinczy Ferenc és Széchenyi István is előszeretettel használta műveiben.

A szlovákiai 8. osztályos tankönyvben két feladat is kapcsolódik a nyelvhelyesség kérdéséhez – mindkettő az előzőtől eltérő fejezetben –, amelyek közül most csak az egyikre térek ki részletesen:

3. Javítsátok ki az alábbi mondatok nyelvhelyességi hibáit!

Kérdezd meg anyukádtól, el-e jöhetsz hozzánk a hétvégén!
 Nem bánnátok, ha én is elmondanék egy érdekes történetet?
 Legjobb lesz, ha most még nem gyűjtsuk meg a táborfüzet.
 Ezeknek a német szavaknak egyáltalán nem ismerem a jelentőségét.
 Reggel az összes asszonyok a bolt előtt gyülekeztek.
 Az barátom egy íztelen tréfával szórakoztatta a társaságot.
 Mi magyarok mindig is lovas népek voltunk.

4. ábra: Nyelvhelyességi gyakorlat a Bolgár–Bukorné-féle 8. osztályos tankönyvben

Az első három mondatban a tankönyvszerzők olyan jelenségeket helytelenítene, amelyek a nyelvjárásokban közkeletűek, vagyis csak a köznyelv szempontjából minősíthetők inadekvát alakoknak. A negyedik és hatodik mondat arra próbál rámutatni, hogy a hasonló alakú szavak jelentése sok esetben (részben vagy teljes egészében) eltér egymástól, ezért figyelni kell az adekvát szóválasztásra (ez a jelenség a sztenderdre éppúgy igaz, mint a többi nyelvváltozatra). A hatodik mondatban találunk azonban egy olyan alakot, amely valóban helytelen, pontosabban agrammatikus, mivel mássalhangzóval kezdődő főnév előtt a névelőnek minden magyar nyelvváltozatban a rövid formája használatos (*a barátom*). Ha a tankönyvszerzők a határozottnévelő-használat nyelvjárási „helytelenségét” szerették volna szemléltetni, akkor célszerűbb lett volna példát hozniuk a névelő rövid formájára magánhangzóval kezdődő névszó előtt (pl. *a asztal*).

Nyelvhelyességi kérdésekkel szinte majdnem mindegyik szlovákiai magyar nyelv-tankönyvben találkozunk, vagyis a nyelvi babonák – sajnos – szerves részét képezik a felvidéki anyanyelvoktatásnak. A szakmunkásképzők részére készített könyv (Csicsay–Kulcsár 2013) pl. az igekötők és a névutók „nem megfelelő” használatát helyteleníti:

7. Javítsátok ki a nyelvhelyességi hibákat!

kiértésít, gyógykezelés miatt ment a szanatóriumba, betegség végett hiányoztam, átbeszéltük a problémát, kiszedtem az orvosságot

5. ábra: Nyelvhelyességi gyakorlat a Csicsay–Kulcsár-féle középiskolai tankönyvben

Az igekötő-használat „szabályairól” is érdemes bővebben szólni, hiszen azok szintén a nyelvművelés alapkérdései közé tartoznak. A nyelvművelő szakirodalomban (vö. pl. Zimányi 2005: 74–78) az igekötőhasználattal kapcsolatos alapvető „hibának” számít az igekötő felesleges vagy idegenszerű használata, indokolatlan elhagyása, illetve az el nem váló igekötők elválasztása. Jó néhány szerző azonban másként vélekedik a kérdésről: „A legtöbb esetben azonban az eddig igekötő nélkül, ma egyre inkább igekötővel használt egyes igepárok esetében jelentésmegoszlást észlelhetünk. A *lelevelezben*, *lesokszorosítban*, *lepontosítban*, *leszabályozban* a *le* befejezettséget sugall és új jelentésárnyalatot biztosít a szónak. [...] Ha *értésítünk* valakit valamiről, azt tehetjük szóban, levélben, telefonon, e-mailben, de ha *kiértésítünk* valakit, csakis postai úton tehetjük meg: így a *ki* a cselekvés mikéntjét mutatja” (Fazakas 2007: 85). „[A] két igekötős forma közötti különbséget úgy fogalmazhatjuk meg, hogy aki a *fel* igekötőt használja ilyen összefüggésben, az inkább egy saját érdekeinél feljebb való vállalásnak tesz eleget; aki pedig a *be* igekötőt választja, annál a vállalás inkább a saját érdekeinek van alávetve. Tehát: ha valaki *felvállal* például valamilyen veszélyes dolgot, annak döntését nem az önérdek és a pillanatnyi haszon-szerzés mozgatja; míg ha valaki *bevállalja* a veszélyes dolgot, azt olyan saját döntés előzi meg, amelynek alapja az önérdek (például bizonyítani akarja magának, hogy elég bátor)”

(Sebők 2010: 122). „[B]ár a felsorolt igekötős igék jelentős része valóban új, keletkezésük nem mondható szokatlanoknak, az igekötők nem fölöslegesek, és e változások jól leírható tendenciákba rendezhetők. E tendenciák korántsem újak, nem az elmúlt években-évtizedekben kezdődtek, hanem sokkal korábban, részben talán egészen az igekötők kialakulásáig vezethetők vissza” (Sinkovics 2006: 165). Sinkovics dolgozatának függelékében többek között pl. a tankönyvben szereplő átbeszél igével kapcsolatban is igazolja, hogy annak helytelenítése csak az 1930-as évek végétől adatolható.

A gimnáziumok és szakközépiskolák 2. osztálya számára készült tankönyv (Uzonyi Kiss – Csicsay 2012a) a suksüközés, a nákolás és a túlzott nyelvi udvariasság elkerülésére hívja fel a figyelmet:

Nyelvhelyesség

1. Legsúlyosabb hibának a -suk, -süközés számít, amikor kijelentő szándékkal mondják a felszólító módú igealakokat. (*Majd meglássuk, milyen idő lesz.* Helyesen: *Majd meglátjuk, milyen idő lesz. Kinyissuk az ablakot.* Helyesen: *Kinyitjuk az ablakot.*)
2. Az általános ragozás E/1. személyében a feltételes mód toldaléka mindig **-né** (*én mondanék valamit*). Sokszor hallhatjuk helytelenül: *én mondanák valamit*. A **-nák** módjel a feltételes mód határozott ragozásának T/3. személyét jelöli (*ők mondanák*).
3. Gyakran udvariaskodnak, szerénykednek a feltételes móddal, ami nyakatekerten hangzik. (*Volna egy javaslatom. Lenne egy kérdésem.*) Kijelentő módban egyszerűbb. (*Van egy javaslatom. Van egy kérdésem.*)

6. ábra: Nyelvhelyességi tudnivalók az Uzonyi Kiss – Csicsay-féle 2. osztályos középiskolai tankönyvben

A képen látható szövegrész kapcsán a tankönyvszerzők önellentmondásba kerülnek, ugyanis „nyelvhelyességi” szempontból sokkal tanácsosabb lett volna a *suksükölés* kifejezés használata, mivel az „sztenderdebb” a *suksüközés* alaknál, emellett pedig oda kellett volna figyelniük a szó helyesírására is! Ezt ellensúlyozandó azonban meg kell említenem azt is, hogy ugyanez a tankönyv a nyelvjárásokkal kapcsolatban a következőket írja:

a suksükölés (a felszólító módú alak használata kijelentő módban, pl.: *meglássuk, elhalasszuk* stb.) nyelvjárási jelenség. Nyelvhelyességi hibának számít a köznyelvben.

7. ábra: Suksükölés az Uzonyi–Csicsay-féle 2. osztályos középiskolai tankönyvben

A fenti szövegrészletből egyértelműen kiderül, hogy bár a tankönyvszerzők a standardizmus nyelvi ideológiáját tekintik mérvadónak, a suksükölést a nyelvjárásokban nem helytelenítik. Ez a szemléletmód a könyv dialektusokkal foglalkozó részét teljes

egészében jellemzi: a tananyag szakmai szempontból adekvát, a nyelv területi tagolódására vonatkozó értékítéleteket, minősítéseket egyáltalán nem tartalmaz.

A nyelvjárások kérdése azért fontos a nyelvi tévhitek vizsgálata során, mert velük kapcsolatban két, egymásnak homlokegyenest ellentmondó mítosz is él. Az egyik szerint: „[A] nyelvjárás értéktelen, aki pedig nyelvjárásban (tájszólással) beszél, az műveletlen. Emiatt sokan szégyellik nyelvjárásukat, és igyekeznek »műveltebbnek« tünni azzal, hogy kerülik a tájszavakat” (Presinszky 2015: 24). A másik szerint: „A nyelvjárások értékesebbek más nyelvváltozatoknál, mert a nyelvnek egy tisztább, romlatlanabb állapotát őrzik, mint a városi nyelvváltozatok vagy a köznyelv” (Lanstyák 2007b: 179).

A kárpátaljai 9. osztályos tankönyvben (Perdukné Lator – Braun 2009) – egy Csoóri Sándor-idézet felhasználásával – az utóbbi jelenik meg:

Óvakodjunk persze az elérzékenyüléstől. Az anyanyelvet valóban el lehet felejteni. De nemcsak külföldön, idegen nyelvek uralkodói légkörben vagy szomszédságában – el lehet felejteni idehaza is. Ha nem arra használjuk, amire való, a nyelv meghanyatlik. Ha nem az igazat fejezzük vele ki, s ha nem a legsűrűtöbb, legizzóbb álmainkat bizzuk rá, elsovad, mint szerelem híján élő nők.

Erdélyben járva, épp azt tapasztaltam, hogy szégyellnivalónk nekünk, anyaországiaknak lehet. Mintha magyarul nem ők, inkább mi felejtettünk volna el. Hozzájuk képest zörgő, aszályos nyelven beszélünk.

8. ábra: A nyelvjárásokra vonatkozó mítosz megjelenése a Perdukné Lator – Braun-féle 9. osztályos tankönyvben

A romániai magyarnyelv-tankönyvekben mindkét nyelvjárásokra vonatkozó elképzelés megjelenik: „[A] nyelvi változatossághoz való implicit negatív viszonyulásnak vagy megbélyegzésnek az alternatívájaként egyes tankönyvek olykor a nyelvváltozatok létének elhallgatását választják, esetleg valamiféle kettős mércével a nyelvjárás mint »skanzen« és tiszta forrás jelenik meg...” (Kádár 2017: 29).

A gimnáziumok és szakközépiskolák 3. évfolyamnak szóló tankönyvében (Uzonyi Kiss – Csicsay 2012b) szintén találunk nyelvhelyességi vonatkozásokat:

6. Gyakori nyelvhelyességi hiba, ha a **-ban, -ben** határozóragok helyett a **-ba, -be** alakot használják. (Pl.: *Iskolába vagyok*. Helyesen: *Iskolában vagyok*.) A **-ba, -be** (hová?) helyhatározói irányt, a **-ban, -ben** (hol?) pedig egy helyviszonyt határoz meg.
7. Ugvancsak helytelen a -nál, -nél határozóragok használata, amikor nem helyre, hanem időre utalának, mint például a következő esetben: *Nem voltam jelen a vizsgánál*. Helyesen: *Nem voltam jelen a vizsgakor*.

9. ábra: Nyelvhelyességi tudnivalók az Uzonyi Kiss – Csicsay-féle 3. osztályos középiskolai tankönyvben

A tankönyv tanácsai ebben az esetben is hagynak kívánnivalót maguk után, ugyanis a szerzők a *-nál/-nél* határozórag „helytelen” használatát egy olyan példa segítségével próbálják szemléltetni, amely viszonylag ritka a nyelvhasználatban. Ezt bizonyítja például, hogy a *vizsgánál* szóalak a Magyar nemzeti szövegtárban (MNSz.², Oravecz–Váradi–Sass 2014) – az összes lehetséges kontextusát figyelembe véve is – csupán 39-szer jelenik meg. Ami azonban még érdekesebb, hogy a szerzők által javasolt „helyes” alak ennél is ritkább: mindössze 15-ször fordul elő a teljes korpuszban. A tankönyv nem említi azonban a *vizsgán* alakot, amelynek a használata a fenti példa kontextusában minden bizonnyal a legcélravezetőbb lenne (ezt igazolja a szó MNSz.²-beli 2860 előfordulása is).

A *-ban/-ben*, *-ba/-be* toldalékok „helytelen” használatáról is érdemes ejteni néhány szót, mivel ennek a mítosznak a létjogosultságát az empirikus kutatások már majdnem két évtizede cáfolták (l. Kontra 2003). A szóban forgó jelenség kapcsán a nyelvőrök újra önellentmondásba kerülnek, hiszen tanácsaiknak köszönhetően túlhelyesbítéses, hiperkorrekt alakok jönnek létre (pl. *iskolában* vittem a gyereket, *színházban* indultunk stb.): „[A] babonák körében élő emberek bizonyos fokig elveszítik kifejezési biztonságukat, nyelvérzéküket. Megromlik a »nyelvi közérzet«, mint ahogy ezt többen is szóvá tették. Ez egészen természetes következménye az általános nyelvhasználattal szembeforduló regulázásnak” (Szepesy 1986: 5). Ennek következtében azonban a nyelv művelés egyben saját létjogosultságát is igazolni tudja, hiszen az újonnan keletkezett „helytelen” alakulatokra ugyancsak fel kell hívnia a figyelmet: „A túlzott pontoskodás miatt olykor előfordul ennek az ellenkezője, amikor a *-ba*, *-be* helyett tévesen alkalmazzák a *-ban*, *-ben* ragot: a *boltban* még nem jött friss kenyér, *ünneplőben* kell öltöznünk, *figyelemben* vesz (helyesen: *boltba*, *ünneplőbe*, *figyelembé*)” (Zimányi 2005: 78).

A szlovákiai magyar tankönyvekben a nyelvhelyességi kérdések természetesen nemcsak a sztenderdben előforduló inadekvát, illetve nyelvjárási szóhasználatra vonatkoznak, hanem a kontaktushatás következtében kialakuló jelenségekre is. A 9. osztályos magyarnyelv-tankönyv (Bolgár – Bukorné Danis 2012) egyik fejezetében az alábbi feladatot találjuk:

Elgondolkoztatok-e már azon, miért néznek ránk értetlenül az eladók bármelyik magyarországi boltban, ha „*tyepláki szúpravát, kofolát, horcsicát, párkit, cselenkát, hranolkít, zmiziket, szpacákot, rukszákot*” stb. kérünk, vagy az autóbuszon kijelentjük, hogy nincs „*preukazunk, preukázskánk*”?

2. Keressetek hasonló szavakat, melyeket a környezetetekben helytelenül használnak, majd írjátok le helyes magyar megfelelőjüket!

10. ábra: Nyelvjárásokhoz kapcsolódó feladat a Bolgár – Bukorné Danis-féle 9. osztályos tankönyvben

A fenti feladat azért érdekes, mert a nyelvjárásokkal kapcsolatos fejezetben található, így arra enged következtetni, hogy a tankönyvszerzők azonos jellegűnek tekintik

a nyelvjárásiasság és a kontaktushatás, vagyis a kettős- és kétnyelvűség következtében kialakuló jelenségeket (ami a standardizmus szempontjából elvileg érthető is). A szóban forgó jelenség hátterében többek között az – a purizmus ideológiájában gyökerező – nyelvi mítosz húzódik meg, mely szerint a „nyelvnek idegen hatástól mentesebb változatai értékesebbek azoknál, amelyek »keverték«, amelyekben erősebben érvényesül az idegen nyelvek hatása” (Lanstyák 2007b: 179).

A kontaktushatás helytelenítése a középiskolai tankönyvekben is megjelenik: a Csicsay–Kulcsár szerzőpáros által a szakmunkásképzők részére írt könyv (2013) nyomán a diákoknak maguknak kell kölcsönszavakat gyűjteniük, majd meg kell találniuk azok helyes magyar megfelelőjét is. A feladat nagyon hasznos lehetne a szlovák nyelvi hatások ismertetésére, csupán a „helyes” jelzőt kellett volna elhagyni belőle.

2. Jegyezzetek le minél több olyan kölcsönszót, amelyet környezetetekben hallottatok, esetleg magatok is használtok!

3. Keressétek meg az összegyűjtött kölcsönszavak helyes magyar megfelelőjét!

11. ábra: Szókölcsönzésre vonatkozó feladatok a Csicsay–Kulcsár-féle középiskolai tankönyvben

Az Uzonyi–Csicsay-féle 2. osztály részére készített könyv elmarasztaló módon beszél a kölcsönszavakról, amelyeket egyértelműen feleslegesnek tart, mivel azok az államnyelvből keveredtek bele a magyar nyelvbe vagy rosszul fordították le őket. A „rosszul fordított” kifejezés félrevezető, ugyanis a feladatban szereplő szavak valóban fordítások, de lényegük éppen az, hogy pontosan tükrözik az átadó nyelvi formát. A tankönyvszerzőknek tehát valószínűleg inkább maga a fordítottság ténye jelentette a problémát.

f) **Kölcsönszavak** – kisebbségi (nemzetiségi) csoportok körében használatosak. Anyanyelvünkbe belekeverednek az államnyelv. esetünkben a szlovák nyelv egyes kifejezései. Ennek főleg két fajtáját ismerjük:

- **direkt kölcsönszavak** – *botaszki, tyepláki, horcsica, párki, spekacski, hranolki, bandaszka, nanuk ...*
- **tükrőfordítások** – rosszul lefordított kifejezések: műszaki igazolvány – *forgalmi engedély*; autóiskola – *autós iskola*; természetiskola – *erdei iskola*; naftakályha – *olajkályha...*

1. ☺☺

- a) Napjainkban is sok idegen szó kerül be nyelvünkbe. Gyűjtsetek ilyeneket!
- b) Beszéljétek meg, hogy jónak tartjátok-e ezt, vagy inkább küzdeni kell az idegen szavak ellen!

12. ábra: A kölcsönszók rendszere az Uzonyi–Csicsay-féle 2. osztályos középiskolai tankönyvben

A kontaktushatással kapcsolatban meg kell jegyeznünk azonban, hogy a szlovákiai magyar standard nyelvváltozatban³ szép számmal találunk olyan tükörfordításokat (pl. *alapiskola*, *egységes földműves-szövetkezet*, *községi hivatal*, *szakosító iskola*, *munkahivatal*, *anyasági segély*, *szociális biztosítás* stb.), amelyek ellen a nyelvművelők sem tiltakoznak, sőt néha ők maguk szorgalmazzák egy-egy alak létrehozását (vö. Lanstyák–Szabó Mihály 1994/1998: 212–214): „Művelt köznyelven nem feltétlenül a köznyelv »steril«, »színtelen-szagtalan«, vagyis teljesen jellegtelen változatát értem – nálunk (Szlovákiában – az én megjegyzésem: L. G.) ilyen aligha képzelhető el –; ide tartozónak vélem azt a változatát is, amelyen még a nyelvjárás színei-ízei kis mértékben érezhetők, s az idegen hatás nem jelentkezik benne feltűnő mértékben” (Jakab 1989: 145).

Misad Katalin és Simon Szabolcs egy évtizede megfogalmazott állításai tehát sajnos még napjainkban is nagyrészt helytállóak: „Szlovákiában a kisebbségi anyanyelvi oktatás ún. egy tankönyvű oktatás, amely rendszerint hagyományos nyelvtanoktatást, purista nyelvszemléletet és tradicionális módszert feltételez. Eddigi magyar-tankönyveink különféle [...] nyelvi ideológiákra és mítoszokra épülnek, s figyelmen kívül hagyják azt a tényt, hogy a kisebbségi magyar gyermekek természetesen olyan kétnyelvű beszédközösségekben élnek, amelyben anyanyelvként egy, a többségi nyelv hatása alatt álló nyelvváltozatot sajátítanak el, s a mindennapi kommunikációs szituációkban szinte kizárólagosan ezt is használják. A fentiek ismeretében a szlovákiai magyarnyelv-tankönyveknek mind tartalmukban és szerkezetükben, mind módszereikben különbözniük kell(ene) a magyarországi egynyelvű diákok számára írt tankönyvektől, vagyis figyelembe kell(ene) venniük a kétnyelvű helyzetben történő anyanyelvi nevelés sajátosságait” (Misad–Simon 2009: 225).

A romániai tankönyvek szemlélete sem sokban különbözik a szlovákiaiakétól: „A többségében egynyelvű/egynormájú szemléletet közvetítő tankönyvek vagy egyáltalán nem foglalkoznak a kétnyelvűséggel és annak hatásaival a tanulók nyelvhasználatára, vagy ha mégis, akkor egyenesen hibásnak, irtánivalónak tekintik a kisebbségi anyanyelvváltozat kontaktusjelenségeit” (Kádár 2017: 29).

Az is sajnálatos tény, hogy: „A nyelvi tévhitek terjedésében, terjesztésében sajátos szerepe van az iskolának, illetőleg a magyartanároknak, valamint azoknak az egyetemi hallgatóknak, akik magyartanári pályára készülnek, hiszen a felnövekvő generáció nyelvszemléletét leginkább ők alakítják majd. Ha a magyartanár nyelvi tévhiteket ad át tanítványainak, akkor tudományos szempontból pontatlan információkat terjeszt, és rossz irányba befolyásolhatja a felnövekvő nemzedék nyelvszemléletét. Fontos, hogy a magyartanárok tisztában legyenek a nyelvi tévhitek jelentőségével, tudományosan cáfolni tudják, és ne terjesszék azokat” (Presinszky 2015: 24).

3 A magyar sztenderd és a szlovákiai magyar standard nyelvváltozat közötti különbségek szinte csak a szóképzésben jelentkeznek tükörfelfordítások, tükörjelentések, tükörszók és idegen eredetű kölcsönzők formájában (vö. Lanstyák 2000: 153–155).

A 11. ábrán megjelenő tananyagrészhez kapcsolódó két kérdés egyértelműen azt sugallja, hogy, nemcsak a kölcsönszók, hanem az idegen nyelvi hatás ellen is „harcolni kell”. Ez az elképzelés azokban a mítoszokban gyökerezik, melyek szerint az idegen lexikai és nyelvtani hatás következtében elveszhetnek nyelvünk jellegzetes, ősi vonásai, eltűnhetnek eredeti szavai – annak ellenére, hogy azok jobbakká a kölcsönzötteknél –, ezek a folyamatok pedig végeredményben akár nyelvcseréhez is vezethetnek (vö. Lanstyák 2007b: 187–191).

A Perdukné Lator – Braun (2009) tankönyv is csak indokolt esetben tartja „helyesnek” az idegen szavak használatát:

nager – angol nyelv). Az **idegen szavak** között sok a tudományos szakszó. Használatuk akkor indokolt, ha nincs helyettük megfelelő magyar szavunk, vagy ha a magyar szó nem fejezi ki pontosan az idegen szó jelentését. A jövevényszó és az idegen szó között sok esetben

13. ábra: Az idegen szavak megjelenítése a Perdukné Lator – Braun-féle 9. osztályos tankönyvben

Ugyanez a tankönyv máshol egy Ratkó-idézet segítségével helyteleníti az idegen-szó-használatot:

Az anyanyelv: a nemzet érzék-szerve és memóriarendszere. Sokszor és sokan betegítik. Valószínűleg szándéktalanul. Eltömi, megfertőzi. Kétféle ember rontja: az idegen és a tisztátalan. A tisztátalanok vannak többen. Ezek,

14. ábra: Az idegen szavak helytelenítése a Perdukné Lator – Braun-féle 9. osztályos tankönyvben

A 11–14. ábrák szövegrészleteiben legalább három nyelvi ideológia ismerhető fel: a necesszizmus – amely szerint a nyelvben vannak szükségtelen, helytelen formák –, a fetiszizmus, amely szerint a nemzeti nyelv, természetfeletti, isteni tulajdonságokkal rendelkezik –, valamint a maternizmus – amely szerint az anyanyelvhez való viszonyulás különbözik a többi nyelvhez való hozzáállástól (vö. Lanstyák 2017). Az utóbbi két ideológián alapulnak az olyan mítoszok, amelyek szerint az anyanyelvet ápolni, óvni kell, vagy hogy az anyanyelvéhez minden embert különleges kapcsolat fűz. Utóbbi elképzelés a szlovákiai magyar szakmunkásképzők tankönyvében is megjelenik:

lió anyanyelvi beszélővel. Az **anyanyelv** az a nyelv, amelyet az ember gyermekkorában a szüleitől vagy a környezetétől megtanul. Anyanylevét az ember a mindennapi életben természetes módon képes használni, gondolatait ezen a nyelven tudja a legkönnyebben kifejezni.

15. ábra: Az anyanyelv szerepe a Csicsay–Kulcsár-féle középiskolai tankönyvben

A szövegrészletben felfedezhető továbbá a nyelvi identizmus ideológiája is, amely szerint minden ember azonosul valamelyik nyelvvel és/vagy nyelvváltozattal (vö. Lanstyák 2017).

Az alábbi tankönyvrészlet egy másik nyelvi ideológián alapuló mítoszt közvetít a tanulóknak:

A köznyelv és az irodalmi nyelv

A tájegységekhez nem kötött, egységes beszélt nyelvet **köznyelvnek** nevezzük. Ilyen a napi beszélgetéseink során használt nyelv (az ún. társalgási nyelv), melyet akkor használunk, ha nem kell különösképpen fogalmaznunk vagy választékosan beszélnünk. A köznyelvet írásban is használhatjuk, mégpedig olyankor, amikor nem készítünk hivatalos szöveget. Ilyenek a magánlevelek, az egymásnak írt rövid üzenetek.

16. ábra: A beszélt és írott nyelv megjelenítése a Bolgár–Bukorné-féle 9. osztályos tankönyvben

A tankönyvben megjelenő tévhit azon a vélekedésen alapul, mely szerint az írott nyelv jobb a beszéltnél, ezért az előbbi a valódi követendő példa (vö. Lanstyák 2007b: 178), a mítosz pedig a nyelvi szkriptizmus ideológiájában gyökerezik. A Perdukné Lator – Braun-féle 9. osztályos kárpátaljai tankönyv (2009) hangsúlyosabban akarja érzékeltetni az írott és beszélt nyelvváltozat közti különbségeket, ezért nyelvhelyességi vonatkozásokra is hivatkozik:

A beszélt nyelvi szövegek lazábbak, szerkesztésük szabálytalanabb, mint az írott szövegeké. Gyakoriak bennük a nyelvhelyességi hibák.
Az írók főként a jellemzés és a reális ábrázolás céljából élnek a társalgási stílus adta hatáskeltő elemekkel.

17. ábra: A beszélt és írott nyelv megjelenítése a Perdukné Lator – Braun-féle 9. osztályos tankönyvben

Az új ukrainai magyarnyelv-tankönyvek szerencsére nagy változáson estek át elődeikhez képest: „Mindenképpen új, a nemzetközi és magyar nyelvtudomány szellemiségével

egyező az új tanterv szemléletváltása a magyar nyelv különböző változataival, a nyelvi változatossággal kapcsolatban. Hiába is keresnénk a tantervben olyan részeket, amely arra buzdítja <sic!> a tanárokat, hogy irtsák ki a tanulók nyelvhasználatából a nyelvjárási jelenségeket vagy a magyar nyelv kárpátaljai helyzetéből adódó kontaktusnyelvi hatásokat. Azaz: a tanterv nem a felcserélő (szubtraktív), hanem a modern nyelvészeti és nyelvpedagógiai álláspont által képviselt, nyelvi emberi jogi szempontból is támogandó hozzáadó (additív) nyelv szemléletet alkalmazza és ajánlja a pedagógusoknak” (Beregszászi 2011: 36–37). A 10. osztályos tankönyv a kódváltás és szókölcsonnés téma körével, a 11.-es pedig a kárpátaljai magyar nyelv változatok és a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat adatbázisának témakörével foglalkozik bővebben (vö. Márku 2015).

Az ilyen jellegű szemléletváltás – ha csak részlegesen is – Szlovákiában már korábban megtörtént, ugyanis a középiskolákban jelenleg használt tankönyvcsalád megjelenése előtt forgalomba került egy másik, szociolingvisztikai szemléletű tankönyvcsalád-tervezet első tagja (Misad–Simon–Szabó Mihály 2009), amelyet – folytatása nem lévén – később összekapcsoltak a dominánsan nyelvművelői szemléletű Uzonyi–Csicsay-féle felsőbb osztályoknak készült könyvekkel.

A magyarországi tankönyvek azért maradtak a dolgozat végére, mert mind a nyelvjárások, mind pedig a kétnyelvűség kérdéskörét adekvát módon közelítik meg, nem tartalmaznak velük kapcsolatos nyelvi tévhiteket, sőt bizonyos esetekben egyenesen cáfolják azokat. Jó példa erre a 12. osztályos OFI-s tankönyv (Baranyai–Téglásy 2017), amely egy frappáns Nádasdy-idézet segítségével leplezi le az idegen szavak használatához fűződő mítoszt:

„A nyelvvel kapcsolatos tévhiedelmek egyike az, hogy a nyelvben bizonyos dolgokra »szükség« volna, másokra meg nem. Sokan azt hiszik, hogy idegen szó átvétele csakis akkor helyeselhető, ha arra »szükség« van. Egyrészt szögezzük le, hogy a nyelvben semmit sem lehet »helyeselni« (ez olyan volna, mintha az állattanban mondjuk a hörcsögöt helyeselnénk), másrészt a nyelvben nem értelmezhető a »szükség« fogalma. Igaz, a nyelvek sokszor az új jelenségekre, találmányokra azok nevét is átvesszik (*telefon, kommunális*), ám sokszor éppen a régi szavakat alkalmazzák (például a magyar *kocsi, piac, felhív* szavakat száz éve még ismeretlen dolgokra használjuk); és fordítva, régi és változatlan dolgokra egyszer csak új szavakat vesznek át (például a magyarban a német *sógor*, az ótörök *kék*, a latin *sors*), holott e dolgok nyilván azelőtt is ismertek voltak.

18. ábra: Az idegen szavak használatával kapcsolatos mítosz cáfolata a 12. osztályos OFI-s tankönyvben

Domonkosi Ágnes egyik tanulmányából (2016) azonban kiderül, hogy a középiskolai OFI-s magyar nyelv és kommunikáció tankönyvcsalád tankönyveiben és munkafüzeteiben összesen 21 nyelvi ideológia jelenik meg: az instrumentalizmus – a nyelv külsődleges használati eszköz –, az elementarizmus – a nyelv elemekből épül fel –, a performancionizmus – bizonyos jelenségek csak a nyelvhasználatban élnek, nem részei a nyelvi rendszernek –, a pluralizmus – a nyelvi változatosság pozitív jelenség –, az egalitarizmus – minden nyelv változat egyformán értékes –, az ekvilibrizmus – minden nyelv és nyelv változat egyformán

jó, egyformán nehéz stb. –, a kommunikacionizmus – a nyelvi közlés funkciója a tartalomátadás –, a varietizmus – a nyelv jól elhatárolható, „dologszerű” nyelvváltozatokból áll –, a reifikacionizmus – a nyelvek és nyelvváltozatok a beszélőkön kívüli entitások –, a distinkcionizmus – az egyes nyelvek és nyelvváltozatok jól elkülönülnek egymástól –, a dekorizmus – az előnyösebb esztétikai tulajdonságokkal rendelkező (pl. stílusosabb) nyelvi forma helyesebb a többinél –, a szituacionizmus – a nyelvi forma helyénvalósága a beszédhelyzet függvénye –, az egzaktizmus – a tartalmilag pontos forma jobb a félreérthető, homályos stb. formánál –, a monitorizmus – a tudatosan használt nyelvváltozat, nyelvi forma jobb, mint az öntudatlanul használt –, az identizmus – minden beszélő azonosul egy konkrét nyelvvel vagy nyelvváltozattal –, purizmus – a nem idegen nyelvi formák jobbak az idegeneknél –, antizsargonizmus – az egyes nyelvváltozatok zsargonszerű használata negatív jelenség –, necesszizmus – a nyelvben vannak szükségtelen, helytelen formák –, materinizmus – az anyanyelvhez való viszonyulás különbözik a többi nyelvhez való hozzáállástól –, fetiszizmus – a nemzeti nyelv, természetfeletti, isteni tulajdonságokkal való felruházása (az egyes ideológiák részletes meghatározását l. Lanstyák 2011, 2017). A szerző végezetül megjegyzi, hogy: „Mindemellett igen erőteljes a nyelvi pedagógizmus ideológiájának érvényesülése is, azaz a tankönyvek meglátásai, sőt tanácsai, előírásai (főként a 9. és 10. évfolyamnak szóló könyvek kommunikációs fejezeteiben) messze túlmutatnak a nyelvhasználaton, jelezve a tankönyvszerzőknek azt a meggyőződését, hogy az anyanyelvi nevelést erkölcsi neveléssel kell összekapcsolni, ha azt akarják, hogy sikeres, eredményes legyen” (Domonkosi 2016: 43).

A fentiek kapcsán újra utalnom kell arra, hogy míg a nyelvi tévhitek, babonák és mítoszok károsak is lehetnek (ha másért nem, akkor azért, mert alaptalanok), addig a nyelvi ideológiák önmagukban sem nem jók, sem nem rosszak, sőt sok esetben azt is meghatározzák, hogy egyes nyelvészek, nyelvészeti irányzatok hogyan vélekednek a nyelvről: „A nyelv önreflexív értelmezései fontosak egy nyelvközösség önfenntartásában, akár elfogadja azokat az adott korban a tudományos leírás, akár nem. Az értelmezések, ideológiák legnagyobb része nem a tudományos leírásból ered, hanem alapvetően a beszélő ember megfigyeléseiből, valamint az azokra adott válaszokból. E »népi kategorizációs« vélekedéseket a nyelvtudomány egyes irányzatai, kellő gondolati rokonság esetén, hajlamosak becsatornázni a nyelv tárgyilagossabbnak szánt leírásaiba is (Tolcsvai Nagy 2017: 32). „A nyelvi ideológiák és filozófiák tanulmányozása során világossá vált előttem, hogy ezek a nyelvvalakítást, annak minden válfaját (nemcsak a létező magyar nyelvművelést, hanem a más nyelvközösségekben folytatott nyelvművelést, de a nyelvtervezést és a nyelvmenedzselést is) sokkal nagyobb mértékben befolyásolják, mint azt korábban gondoltam, sőt mindenfajta nyelvi vonatkozású tevékenységnek – így a tudományos kutatásnak is – rendkívül fontos meghatározói” (Lanstyák 2009: 27).

4. Befejezés

Tanulmányomban a nyelvi tévhitek (mítoszok és babonák) megjelenésével foglalkoztam különböző szlovákiai, romániai, ukrainai és magyarországi anyanyelvtankönyvek anyagában. Összegzőként meg kell állapítanom, hogy sajnos a kisebbségi nyelvtankönyvben szép számmal jelennek meg nyelvi tévhitek, amelyek a legtöbb esetben károsak, mivel negatívumként értékelik az anyaország határain kívüli magyar nyelvhasználat jellemzőit.

A dolgozatból az is világosan látszik azonban, hogy az anyanyelvoktatás nem működhet nyelvi ideológiák és a bennük gyökerező mítoszok nélkül, hiszen azok ugyanúgy, ahogy a nem nyelvi mítoszok is, bizonyos esetekben a kisebbségi közösség összekovácsolását, identitástudatának erősítését segítik elő. Az pedig (addig, amíg egy másik ember, csoport nyelvhasználatát nem minősíti helytelennek) minden diáknak és embernek – kisebbségben és többségben egyaránt – a magánügye, hogy erős érzelmek fűzik-e anyanyelvéhez, azt értéknek tartja-e, esetleg valamilyen megfontolásból lehetőség szerint mellőzi az idegen kifejezések használatát stb.

Források

- Baranyai Katalin – Téglásy Katalin 2017. *Magyar nyelv 12.* Eger: Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatási és Fejlesztési Intézet.
- Bolgár Katalin – Bukorné Danis Erzsébet 2011. *Magyar nyelv az alapiskola 8. osztálya számára.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Bolgár Katalin – Bukorné Danis Erzsébet 2012. *Magyar nyelv az alapiskola 9. osztálya és a nyolcosztályos gimnázium 4. osztálya számára.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Csicsay Károly – Kulcsár Mónika 2013. *Magyar nyelv – Tankönyv a középfokú szakmunkásképző iskolák 1–3. osztálya számára.* Bratislava: TERRA.
- Misad Katalin – Simon Szabolcs – Szabó Mihály Gizella 2009. *Magyar nyelv a gimnázium és a szakközépiskolák 1. osztálya számára.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- MNSz.² = Magyar nemzeti szövegtár. <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/>
- MTSz. = Magyar történeti szövegtár. http://clara.nytud.hu/mtsz/run.cgi/first_form
- Perdukné Lator Ilona – Braun Éva. 2009. *Magyar nyelv. Tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 9. osztálya számára.* ЛББІВ: »СБІТ«.
- Uzonyi Kiss Judit – Csicsay Károly 2012a. *Magyar nyelv – Tankönyv a gimnáziumok és a szakközépiskolák II. osztálya számára.* Bratislava: TERRA.
- Uzonyi Kiss Judit – Csicsay Károly 2012b. *Magyar nyelv – Tankönyv a gimnáziumok és a szakközépiskolák III. osztálya számára.* Bratislava: TERRA.

Irodalom

- Beregszászi Anikó 2011. A kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás ideológiai és tan-tárgy-pedagógiai szemléletváltásáról. *Modern Nyelvoktatás* 1: 32–45.
- Domonkosi Ágnes 2007. Nyelvi babonák és sztereotípiák: a helyes és a helytelen a népi nyelvészeti szemléletben. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Dunaszerdahely, Budapest: Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó. 141–153.
- Domonkosi Ágnes 2016. Nyelvi ideológia és nyelvszemlélet a kísérleti magyar nyelvi tan-könyvekben. *Acta Academiae Agriensis. Sectio Linguistica Hungarica* XLIII: 30–45.
- Fazakas Emese 2007. Teret hódító igekötőink és a nyelvművelés. *Magiszter*, febr. 5. 84–89.
- Gal, Susan 2002. Language Ideologies and Linguistic Diversity: Where Culture Meets Power. In: Keresztes László – Maticsák Sándor (szerk.): *A magyar nyelv idegenben*. Debrecen: Debreceni Egyetem. 197–204.
- Jakab István 1989. A magyar nyelv szlovákiai változatai. *Magyar Nyelvőr* 113/2: 140–149.
- Kádár Edit 2017. Nyelvjárási „rések” az egynormájú tankönyvekben. *Pedacta* 7/1: 27–38. http://padi.psiedu.ubbcluj.ro/pedacta/article_7_1_4_27-38.pdf (2019. 3. 20.)
- Kontra Miklós (szerk.) 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltáskori Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Laihonen, Petteri 2009. Nyelvi ideológiák a romániai Bánságban. In: Borbély Anna – Vančóné Kremmer Ildikó – Hattyár Helga (szerk.): *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest, Dunaszerdahely, Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet – Gramma Nyelvi Iroda – Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. 279–286.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest, Pozsony: Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák István 2005. A nyelvi tévhitekről – röviden. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* VII/4: 55–66.
- Lanstyák István 2007a. A nyelvi tévhitekről. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Dunaszerdahely, Budapest: Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó. 154–173.
- Lanstyák István 2007b. Általános nyelvi mítoszok. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Dunaszerdahely, Budapest: Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó. 174–212.
- Lanstyák István 2009. Nyelvi ideológiák és filozófiák. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* XI/1: 27–44.
- Lanstyák István 2010. Nyelvhelyesség és nyelvi ideológia. In: Beke Zsolt – Lanstyák István – Misad Katalin (szerk.): *Hungarológia a szlovák kultúra kontextusában*. Pozsony/Bratislava: Stimul. 117–145.

- Lanstyák István 2011. A nyelvi ideológiák néhány általános kérdéséről. In: Misad Katalin – Csehy Zoltán (szerk.): *Nova Posoniensia*. Pozsony: Senczi Molnár Albert Egyesület – Kalligram Kiadó. 13–57.
- Lanstyák István 2017. *Nyelvi ideológiák (általános tudnivalók és fogalomtár)* 2017. május 26i verzió. http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyelvideologiai_fogalomtar2.pdf (2018. 12. 12.)
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 1994/1998. Standard – köznyelv – nemzeti nyelv. In: Kontra Miklós – Saly Noémi (szerk.): *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli nyelvhasználatról*. Budapest: Osiris Kiadó. 211–217.
- Ludányi Zsófia 2018. Egy sajátos tankönyvtípus, A magyar orvosi nyelv tankönyve nyelvszemlélete a nyelvi ideológiák tükrében. *Eruditio – Educatio* 13/1: 15–24.
- Márku Anita 2015. A nyelvi kontaktusok témakörének helye az anyanyelvi oktatásban: a kárpátaljai magyar iskolák példája. *Anyanyelv-pedagógia* 8/4. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=601>
- Misad Katalin – Simon Szabolcs 2009. Nyelvi ideológiák és nyelvhelyességi babonák egy szlovákiai magyarnyelv-tankönyvben. In: Borbély Anna – Vačoné Kremmer Ildikó – Hattyár Helga (szerk.): *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 101*. Budapest, Dunaszerdahely, Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet – Gramma Nyelvi Iroda – Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. 221–227.
- Oravecz, Csaba – Váradi, Tamás – Sass, Bálint 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In: Calzolari, Nicoletta – Choukri, Khalid – Declerck, Thierry – Loftsson, Hrafn – Maegaard, Bente – Mariani, Joseph – Moreno, Asuncion – Odijk, Jan – Piperidis, Stelios (eds.): *Proceedings of Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2014)*. 1719–1723.
- Presinszky Károly 2015. Leendő magyartanárok és a nyelvi tévhitek. *Katedra* XXII/7: 24–25.
- Sass Bálint 2017. A kibővített Magyar Történeti Szövegtár új keresőfelülete. In: Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei IX*. Szeged: SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék. 267–277.
- Sebők Szilárd 2010. Az igekötő-használat változásainak néhány jellegzetes esetéről, avagy ledöbbszentő igekötős formák bevállalása. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 12/4: 111–128.
- Simon Szabolcs 2014. Ideológia a tankönyvekben és a tantervekben. In: Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs – Török Tamás (szerk.): *Az anyanyelvoktatás dokumentumainak szakmai, módszertani vizsgálata*. Komárom: Selye János Egyetem. 4–11.
- Simon Szabolcs – Misad Katalin 2009. Nyelvi ideológiák és nyelvhelyességi babonák egy szlovákiai magyarnyelv-tankönyvben. *Eruditio – Educatio* 4/4: 61–68.
- Sinkovics Balázs 2006. *Az igekötők jelentésmódosító szerepe és a nyelvi norma*. *Nyelvtudomány* 2: 165–186.

- Szabó Gergely 2015. „Hogy fejezzem ki magam szépen?” – Nyelvi ideológiák az obszcenitások mögött. *Magyar Nyelvőr* 139/3: 334–347.
- Szepes Gyula 1986. *Nyelvi babonák*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. *A nyelv kulturális, ideológiai értelmezése*. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest: Gondolat Kiadó. 32–45.
- Zimányi Árpád 2005. *Nyelvhelyesség*. Eger: EKF Líceum Kiadó.